

SPERREFRIST FREDAG 22. MARS

Det tas forbehold om
endringer ved framføringen.

KL: 1330.

Statsminister Per Bortens foredrag ved åpningen av
Landbruksveka 1968, Sjølyst fredag 22. mars kl. 1330.

Arnes Institutt, Oslo, 10.5.1968
Minneforening og klasse

Disponeringen av naturressursene våre, *lekkete omlegging*

Hvor lenge mennesket som vesen har eksistert på vår
klode - hører til de dunkle områder i vår viten, kanskje er
det 1 million år, kanskje mer. Men naturgrunnet for
menneskets eksistens, for dets livsmiljø, er bygd opp gjennom
milliarder av år.

Så lenge menneskevesenet streifet omkring med i høyden
noen grovt tilhugne steiner i nevene- og det har det gjort i
kanskje 99 % av den tid det hittil har eksistert - var det
ikke i stand til å forstyrre den biologiske balansen synderlig.

-2-

Først for ca. 10.000 år siden tok mennesket de avgjørende
skritt i retning av fast eksistens - og det klarte å utvikle
mer avanserte redskaper til hjelp for lemmene. Det begynte å
"gjøre seg jorden underdanig", som det heter. Samtidig begynte
også rovdriften på ressursene - på den tynne hinne av muld som
omgir vår klode - den hinne som gjør liv mulig. Arkeologene
forsøker å bringe lys over hendelsesforløpet - hvordan de
enkelte kulturer oppstod - og gikk under. Men først i den
aller siste tid har sivilisasjonen antatt slike former at man
for alvor begynner å snakke om total trusel mot menneskehetens
overlevende.

Grovt kan vi i denne sammenheng nevne tre komponenter i truselen mot et menneskeverdig livsmiljø:

1. Rovdriften på ernæringsressursene.
2. Befolkningsøkningen, også kalt befolkningsekspløsjonen.
3. Forgiftning og forurensning av grunnelementer som er en primær forutsetning for liv.

FAO regner med at det samlede behov for matvarer vil tredobles fram til århundreskiftet. Ingen har klart for seg hvordan ^{beholdning} kan dekkes.

- Når det gjelder vann, tar Europa for tiden årlig i bruk vesentlig mer enn det som tilbakeføres gjennom det hydrologiske kretsløpet.

Fra en liten by utenfor Tokyo berettes at man kan se skolebarna løper omkring med ansiktsmasker som er impregnert med rensende kjemikalier til beskyttelse mot luftforurensningene.

En rekke steder i verden får ^{stendig flere} mange biologisk døde sjøer p.g.a. avfall og forurensning.

Mange av disse problemer kan kun løses i verdensmålestokk - matvareforsyningene er typisk i så måte - men også luftforgiftningene føres med vær og vind tvers over landegrensene, giftstoffene i naturen spres med fugler og andre dyr - vidt omkring. Strålingsfaren er den siste tilvekst.

~~Men her som på så mange områder ellers i livet, gjelder vel ordtaket om å feie for egen dør før man feier for andres. Jeg vil derfor fortrinnsvis befatte meg med hvordan vi~~

~~nordmenn husholderer med ressursene. Det hører med til vår Tenk enda en gang, Trondheim turistforening~~ barnelærdom at vi har lite dyrket mark her i landet. Etter ^{Beholdning}

de foreliggende oversikter utgjør for tiden norsk jordbruks tilskudd til matforsyningen i landet bare 39 prosent av forbruket målt i kalorier. For at dette ikke skal være uteglemt,

kan jeg nevne at ca. 12 prosent av kaloriene stammer fra fisket. Det er den dyrkede jorda som er ^{basen} grunnlaget for matproduksjonen. Den naturressurs som ~~denne jorda~~ jorda representerer, er en forutsetning for vårt daglige velvære - det velvære vi føler ved å kunne spise oss mette på sunn og nærende kost. Men hvordan disponerer vi så denne jorda? Jeg vil minne om at vi allerede i dag har bare 2,7 dekar dyrket jord pr. person. For Sverige og Danmark ligger tallene på det dobbelte, henholdsvis 5,3 og 6,1. Forholdene vil forverre seg i tiden fram til år 2000. Dersom utviklingen skal fortsette slik som den har gått i de senere år, vil vi om vel 30 år ha et jordbruksareal på bare 1,6 dekar pr. person her i landet. Det er da forutsatt en befolkning ved århundreskiftet på litt over 5 millioner, videre at nydyrkingen fortsettes som nå. Nedgangen i antall dekar pr. person skyldes

at jord blir tatt til veier, tomter o.l., samtidig som en del marginale arealer blir tatt ut av produksjonen av økonomiske grunner.

Jeg mener at denne utvikling er alarmerende. Uten et jordbruk ^{gjennomlag i næppe} vil vi kunne bestå som nasjon. Dersom så galt skulle skje igjen at vårt land ble avsperrret fra omverdenen, vil vi nordmenn ganske snart få merke hva det er å sulte. Vår lagerkapasitet for de viktigste matvarer er av størrelsesorden et halvt års forbruk. Rasjonene måtte bli ganske små og fordelingen streng dersom vi med våre begrensede ^{tilgangar} skulle overleve en lengre avsperringsperiode.

Jordloven foreskriver at "dyrka jord må ikkje nyttast til føremål som ikkje tar sikte på jordbruksproduksjon utan samtykke frå fylkeslandbruksstyret. Fylkeslandbruksstyret kan gi samtykke dersom det etter ei samla vurdering av tilhøva

finn at jordbruksinteressene bør vika."

Etter mitt skjønn skulle den dyrkede jorda være godt vernet ved denne formulering. Når resultatet likevel synes å bli et annet, skyldes dette at den såkalte samlede vurdering fører til at jordbruksinteressene må trekke det korteste strå. Det synes på kort sikt ofte riktig å ^{ofte} ~~la~~ ^{praktisk} grunn bli brukt til andre formål enn jordbruk.

Dette er et beklagelig forhold som har mange forklaringer. Fra gammelt av var det slik her i landet at sentrumsdannelser er oppstått midt i de beste jordbruksområder. Dette er ganske naturlig fordi jordbruket spilte den sentrale rolle i samfunnsdannelsen. Når vi nå lar de gamle sentra utvide seg radiært i sirkler omkring de gamle kjerner, forstår vi at dette med de endrede forutsetninger i næringsstruktur og folketall må bære galt av sted i dag. Det store presset på arealer til annen anvendelse enn ~~mat~~ ^{mat}produksjon kommer

nettopp der det ikke skulle komme. Så gir man da etter for presset - man trøster seg med at dette er en naturlig utvikling - og at det ikke nytter å prøve å endre retningen.

Til grunn for denne måte å se det på ligger helt bestemte og karakteristiske vurderinger. Man har så lett for å bøye av for dagens krav, ^{og avse} ~~de~~ langsigtede ^{perspektivene}. Hittil har det vært billigere å grave ut tomter og bygge veier i løs masse enn å sprengte ut i fjell. Slik regner den enkelte byggherre.

Når vi har så lite jord som er egnet til produksjon av mat, vil dette før eller siden ende ^{plak av alder omstør} ~~Det~~ fatale er at arealer som er lagt ut til moderne veier og tomter for alltid er tåpt for matproduksjon.

Jeg pekte på at dette kortsiktige regnestykke ble foretatt av den enkelte byggherre. Men vi kan ofte si at han ikke har eneansvar for det som skjer. Vi har alle våre svin på skogen. Det offentlige har ^{også} sett i de fleste tilfelle foretrukket det på kort sikt billigere alternativet, det som går ut over dyrket mark, for på den måten i løpet av en bestemt periode å få utrettet mest mulig for de midler som er stilt til disposisjon for de ^{bestemte} oppgaver som skal løses. Noen vil kanskje forstå meg derhen at jeg retter en kritikk mot styre og stell i de for ^{svare} tider her i landet. Det er ikke slik jeg mener det. Det jeg her har omtalt, er internasjonale fenomener. En ødsling med jordressursene finner sted så godt som alle steder i verden, spesielt i de industrialiserte land.

Den direkte berørte part, grunneierne, jordbrukets folk, vil også ofte komme i en vanskelig interesseavveining. På

den ene side har vi de grunneiere som vil bevare sine bruk som jordbruksarealer i et sterkest mulig jordbruksmiljø i sin hjembygd. På den annen side har vi dem som sitter med arealer av dyrket mark like inntil byområder og tettsteder. Det er en del av disse som står overfor vanskelige avgjørelser. Et moment som vi heller ikke skal se bort fra, er det temporære overskudd av enkelte jordbruksprodukter som vi også har her i landet. ^{og som får enkelte til å tro at det er nok i Norge} Det som noen oppfatter som et overskuddsproblem er imidlertid noe helt annet. Overskuddene skriver seg fra importert kraftfôr og skyldes vår topografi, bruksstruktur og manglende evne til å foreta en nøyaktig ^{ene} markedstilpasning.

I tillit til at den store import av korn til brød og kraftfôr kan fortsette, har man godtatt en jordbruksproduksjon der utenlandsk korn får lov å spille en hovedrolle. Hvis denne

import skulle stoppe, vil synet på bruken av egne ressurser totalt omvurderes. Vår følelse av sikkerhet for å få nok mat til enhver tid, er således basert på temmelig ^{usikre} ~~usikre~~ forutsetninger. De enorme overskuddslagre av korn i Nord-Amerika ble tømt i løpet av kort tid som følge av de to-tre siste uår i India, Kina og Sovjet-Russland. Den store ukjente faktor er hvordan utviklingen i de nå ikke-industrialiserte land vil bli. For tiden er det slik at det ikke ville være noen fordel for dem om vi lot være å importere råstoffer

til kraftfôr-fra disse landene. Heller ikke spiller det noen vesentlig rolle for dem nå om vi er avtagere av Nord-Amerikas kornoverskudd. Men sett at det går som vi håper, at næringslivet endres ^{i økonomisk form} ~~i økonomisk form~~ i Afrika, Asia og Latin-Amerika, slik at disse landene kan bruke sine matemner selv og samtidig delta aktivt i etterspørslen etter overskuddskorn fra de viktigste eksportland, da ville vi stå

overfor problemer som ingen i dag aner omfanget av.

Etter mitt skjønn er utsiktene ikke særlig lyse.

Vi har få muligheter til å foreta noe drastisk for dermed å kunne frigjøre oss fra den utvikling vi er kommet inn i fordi dette ^{er} ~~er~~ internasjonale problemer av stor rekkevidde. Matvareproduksjon er dessuten et langsiktig foretak, som kan ødelegges raskt, men som det tar tiår å bygge opp på ny.

Ved innføring av bygningsloven av 1965 fikk det offentlige en sterk utvidet adgang til å føre kontroll med all arealutnytting. Et av hovedformålene ved loven skulle være å skape grunnlag for en effektiv og koordinert fysisk planlegging. Gjennom region- og generalplaner som denne loven

gir hjemmel for, skulle man ha muligheter for å regulere bruken av arealene på en slik måte at det skulle tjene landet på lang sikt. Loven har ennå ikke vært gjeldende så lenge at vi kan si noe om hva den vil ha til resultat. ^{men} Det hjelper lite med omfattende lovhjemmel dersom ^{ov alle} som skal praktisere loven, ikke har den fulle forståelse av problemenes omfang. Vi må komme vekk fra det sektorsyn som er så dominerende. Den ene etat må vite hva den andre gjør, og interessene må avveies mot hverandre i større grad enn tidligere. ^{Pr. politisk og sosialt}

Som et symptom på levestandardsutviklingen har vi fått et stort og allment behov for arealer til annen anvendelse enn jordbruk, skogbruk og tomter. De moderne mennesker ser ut til å ville leve et slags dobbeltliv - yrkeslivet og fritidslivet. Det siste skal - tilsier normene - leves i fri og uberørt natur. Fritid i rene, rolige, frie og friske

naturlige omgivelser mener jeg er meget viktig for så vel kroppens som sinnets helse. Det er tale om områder som hele året ^{men helst} er åpne for fri ferdsel, for korte eller lengre opphold. Det spørres etter skog- og fjellområder til jakt, fiske, hyttebebyggelse, bading, sport og lek. Disponeringen må foregå slik at ^{også} ^{ikke} behov kan dekkes.

Det dreier seg ^{åpent} om samordning av ^{alle} flere deler av samfunnsutbyggingen. Rent generelt må befolkningkonsentrasjonene ikke bli større og tettere enn at folk kan nå ut til friområdene på rimelig tid. Vi er foreløpig i den heldige situasjon at slike arealer finnes i umiddelbar nærhet av de fleste befolkningkonsentrasjoner her i landet.

Den andre siden av saken er at naturen i rekreasjonsområdene ikke må være ødelagt ved inngrep eller uvetting bruk. Det er behov for et aktivt naturvern. Dette behovet er til stede over alt.

Vi har stadig konflikt mellom økonomiske interesser og hensynet til naturen som trivselsfaktor. Igjen ~~er~~ vi ofte *vitne til* kortsynte kalkulasjoner. Mest engasjerende er de naturvernsaker som knytter seg til vår kraftutbygging. På den ene side står de kraftslukende industrier og rettighetshavere - representert ved et lite antall relativt godt samarbeidende personer - på den annen side et stort uorganisert publikum i sin allmennhet. Jeg er av den oppfatning at vi i Norge har sløst med natur og elektrisk *anlegg i små vannkraftanlegg*

energi. Som et drastisk eksempel på hvor store deler av naturen det er som blir berørt, kan jeg nevne at det foreligger kraftutbyggingsplaner som faktisk skjærer Hardangervidda tvers over - et sammenhengende belte av reguleringsmagasiner fra øst til vest midt over. *Her er* også

planer om å bygge en dam for Otra i Setesdalen og

desuden oppdemminge *for i annen anlegg* legge store deler av bygdene Bykle under vann, og

Jeg tror vi snart er kommet til det punkt da vi *med store alvne* må føre

inn en ny faktor i kraftutbyggernes regnestykker. Faktoren heter trivselstap, og jeg mener at vi også må kunne kvantifisere den.

Professor Borgström, som jeg også før har vist til, har påpekt hvor stor rolle vann spiller for oss mennesker. Bosettingen søker til kyster, strender og elver. Dit går

også fritidsstrømmene. Vann er dessuten en forutsetning for hele vår biologiske produksjon og for store deler av teknisk fremstilling av varer. Vi tærer sterkt på våre vannressurser, ^{og} det er vår livsform som representerer den største trussel. Vår forbrukskultur medfører store mengder avfall, og dette avfallet truer vannet i elver, sjøer og havet. Det er ikke mange av våre store elver som lenger fører drikkevann. Jeg vet f.eks. ikke hvor langt opp en skal for med trygghet å kunne drikke vannet i Glomma uten forutgående rensing. Likedan er det ^{f.eks.} *innvalis og andre* vannet i de store innsjøene i lavereliggende strøk på Østlandet. Mjøsa, Randsfjorden og Tyrifjorden ^{og andre} år for år blir mindre tiltalende.

Den nåværende innstilling til disse problemene går

ut på å få avfallet vekk fra egen grunn - over til andre. Syndere er her ^{av de aller} både næringsdrivende og det brede publikum. ^{Medde samisk} kommunene. Kommunal kloakkplanlegging går stort sett ut på å legge trasé for ledninger til nærmeste elv, vann eller fjord. Bare de færreste tenker videre forbi utløpet av røret og ledningen, og at det er noe der som forurenses.

. Det må være noe galt fatt når myndighetene tillater at den perle som Oslofjorden er - midt i vår største befolkningskonsentrasjon - blir omdannet til en illeluktende, grumset, livløs algesjø. I Sverige er man redd for at hele Østersjøen på få år kan utvikle seg til en død svovelsjø dersom ikke kloakkspørsmålene løses på en helt annen måte enn hittil.

Naturforurensningsproblemen er gjort til gjenstand for et europeisk samarbeid. I 1962 nedsatte Europarådet en komité for vern om natur og naturressurser. Både den primære målsetting å bevare variasjonsrikdommen i naturen ut fra dens kulturelle egenverdi - i det landsiktige perspektiv også av økonomiske grunner - og bevaringen av landskapet som høyverdig miljø søkes innpasset i en bevisst allsidig disponering av naturens ressurser innen samfunnsplanleggingen. Man har innsett at her må det opplysning til, og året 1970 er valgt til særskilt opplysnings- og aktiviseringsår. Man har til hensikt å gi flest mulig mennesker en forståelse av hva naturvern er og hva mangel på naturvern kan føre til av skadevirkninger for våre omgivelser og redusert trivsel for den enkelte.

Takket være vårt klima, topografi og spredte bosetting føles ikke naturødeleggelsesproblemen presserende her i Norge. Men jeg ^{essensialist} ~~er~~ at også vi må se ^{store} med alvor på disse spørsmål.

Jeg har oppholdt meg ~~noe lenger~~ ved temaet matforsyning og dyrket mark og dessuten streift vann- og naturproblemen. Jeg kunne gå lenger - hva vet vi f.eks. om renheten av den luft vi er omgitt av til daglig her i Norge? Det er først og fremst et storby- og industriproblem, men vi har det innpå livet på oss allerede i Oslo, og verre blir det dersom ingen foretar seg noe med det. De farligste forurensningene skyldes bilen - kanskje er den elektriske bil vår eneste mulighet i bytrafikken i framtida.

Som leder av regjeringen føler jeg personlig et ansvar for en fornuftig disponering av våre naturressurser.

Den måte vi løser problemene på, vil påvirke den økonomiske velstand og befolkningens trivsel. Jeg har allerede pekt på en del av de virkemidler som ligger i lovverket. Jeg ser et regjeringsansvar i en fornuftig koordinert gjennomføring av disse lover. Faglig sett henhører de under mange departementer, administrasjonen av dem er delvis lagt til frittstående direktorater med vide fullmakter. Mange oppgaver er pålagt kommunene. Det er derfor ikke vanskelig å forestille seg at det kan oppstå uoverensstemmelser mellom to eller flere av de berørte parter eller styrende organer i spørsmålet om disponeringen av naturressurser. Regjeringen har innsett dette. For å bidra til en positiv utvikling vil derfor regjeringen med det første sette ned et utvalg som skal utrede spørsmålet om en totalplanlegging for disponeringen av våre naturressurser. Saken ble bebudet i siste

trontale, med særskilt referanse til tanken på å sikre den framtidige forsyning av matvarer og viktige råstoffer. Det påtenkte utvalg vil få som mandat å gi en oversikt over våre naturlige ressurser, denne oversikt skal sees i forhold til utviklingen ute i verden. Utvalget skal etter en inngående analyse av forholdene uttale seg om det behov for et permanent koordineringsorgan og i tilfelle komme med forslag til instruks for dette organ. Jeg mener at vi står overfor en samfunnsoppgave av høyeste prioritet. Løsningen av disse problemene gjør det nødvendig å tenke utenom konvensjonelle tankebaner. Videre kreves det evne til å se tingene i verdensperspektiv og på tilstrekkelig lang sikt. De avgjørelser som tas i dag om disponering av

av at utviklingen med stor U, som vi så lett påberoper oss - ikke alltid er det samme som fremskritt.

La meg slutte med å knytte trådene tilbake hvor jeg begynte - ved menneskehetens historie. Vi er biologisk betraktet en ung skapning. Våre handlinger bestemmes kanskje mere enn vi vil vedkjenne oss av nedarvede drifter og instinkter. Vi er muligens ennå veidemenn som vil høste - hvor vi lettest kommer til. Men gudegaven og ansvaret ligger i at mennesket er en åndsskapning - med evnen til å erfare og til å meddele erfaringene videre.

Og disse erfaringene forteller oss om kulturene som kom og gikk - hver med sin livsstil og frembringelse og sin karakteristiske måte å leve på. Skal disse overleveringer gi oss perspektiv med på veien, må vi være villige til å interessere oss ikke bare for disse kulturenes blomstring - men også deres demring.